

ВИДАНЄ "НАРОДНОЇ ВОЛІ"

В. ЛУНКЕВИЧ

**СУСПІЛЬНЕ ЖИТЄ
ЗВІРЯТ**

Переклав О. Ревюк

ЦІНА 15 ЦЕНТІВ

1919.

З друкарні "Народної Волі"
524 Olive St., Scranton, Pa.

ПЕТРІЇ Й ДОВБУЩУКИ

Повість у двох частях.

Написав Іван Франко.

Представляти, хто був Іван Франко, не потрібно. Імя його знає нині майже кожда українська дитина, так само як імя Тараса Шевченка. Се два імена, що займають в українській літературі перші місця. "Петрії й Довбущуки" є одним з перших більших творів Франка. У пізнійших літах Франко переглянув і поправив сей твір. Хто лише читав "Петрії й Довбущуки", не міг ними налюбувати ся.

ЦІНА 80 ЦЕНТІВ

У гарній полотняній оправі \$1.10.

ЖОВНІРСЬКІ ОПОВІДАНЯ

Михайла Яцкова

Михайло Яцків—се один з молодших передових українських письменників в Галичині. Його писання перекладано на польську, чеську і другі мови а се є найлучшим доказом їх вартости. Найлучші з оповідань Яцкова є оповідања з жовнірського життя. На лучше зображене життя у військових бараках з цілою його дикостію, безсердечністю і трагічністю у многих случаях не спроміг ся дося ніодин письменник в світі.

ЦІНА 20 ЦЕНТІВ.

Замовлення і гроші шліть на адресу:

NARODNA WOLA,
524 Olive St., Scranton, Pa.

ВИДАНЄ “НАРОДНОЇ ВОЛІ”

В. ЛУНКЕВИЧ

**СУСПІЛЬНЕ ЖИТЄ
ЗВІРЯТ**

Переклав О. Ревюк

ЦІНА 15 ЦЕНТІВ

1919.

**З друкарні “Народної Волі”
524 Olive St., Scranton, Pa.**

I.

Пташачі гори

На далекій півночі Європи в дика, сувора країна. Вона притикає до широкого моря. Се—північне побереже великого Скандинавського півострова. Здовж берега тягнеться хребет високих скал, верхів та камінистих шпилів, а перед ними безмежний простір хвилюючого моря. Вода на цілій довжині берега вривається глибоко в сушу і творить тисячі маленьких заливів, які звуться фьордами. Там же, недалеко від берега, йде довгим ланцюгом ряд островів, великих та малих, високих та ледво вистаючих знід води. Всі вони скалисті і майже безплідні. Межи ними гадюкою вються морські проливи. В осені та зимою на фьордах розсіяні хатинки прохожих скандинавських рибаків; в заливках, під захороною скал, навислих над морем, стоять риболовські судна: на воді роються тисячами лодки, з котрих спускають сіті й неводи; на березі робота аж кипить: зловлену рибу скидають на купи, сушать, звязують в пуки, складають в шопи, ладують на кораблі.

Весною й літом береги Скандинавії і прилягаючі до них острови стають безлюдні. Тоді сюди прилітають нечислимі полчища морських птиць. До сеї пори вони жили далеко від берега та від чоловічого жилища. Цілі дні уносили ся вони над водою, то одинцем, то маленькими стадами, то шукаючи собі добичі, то галасуючи або спокійно віддихаючи на морських хвилях. Всі вони знаменито почувають ся на воді, так як вони вміють чудово пливати та нуркувати. Але настає пора гніздити ся, пора складати яйця і виховувати молоді. Будувати гнізда і висиджувати яйця на гребенях морських філь, певно, що неможливо. Хоч-нехоч приходить ся летіти на сушу. В цвітні або в початку мая всі острови і береги Скандинавії буквально покривають ся міліонами птиць. На час опустіла, безлюдна країна оживає наново. Кругом роздають ся невмовкаючі крики найріжнішого морського птацтва. Вода, воздух, заломы скал, ледво замітні острівці, завалені в море камінні громади, печери та розвалини в скалах, все те служить захистом для крилатих мандрівників, шукаючих підходячого місця для будови гнізд та складання яєць. На воді плава-

ють густо збиті рядами гаґи та баклани; у воздуху кружають цілі хмари сріблених чайок; на уступах скал, вистроївши ся рядами, як салдати, сидять чистики, топорики і шуцки; берегом снуєть ся то сюди то туди множество других таких самих птиць. Кудя не глянеш, все заняте крилатими сотворіннями, котрі спускають ся на сушу і знов відлітають, плавають, нуркують, бігають, скачуть, кричать, кигикають і часами підоймають такий пекольний крик, що заглушують навіть шум морського припливу...

Що се таке? Птича держава — чи що? Ні, перед нами лише тимчасова громада. Вона зібрала ся тут на певний час на те, щоби побудувати гнізда та вивести пташенята. Всі ті птиці—горожани моря. Живуть вони більшу часть життя одинцем, зовсім самостійно, не потребують одна другої, дбаючи лише за виживлене себе самого. Колиж настане пора гніздити ся, вони злітають ся на сушу, коло моря. Другого місця їм вибрати не можна, так як море достарчає їм поживи—смачної риби, раків, слизняків, черваків і тим подібних сотворінь. Тому всі птиці, про котрі я лиш що говорив, будують ся або

на морським березі або на островах. Гнізда розкладають густо одно попри друге. Кожда пара—самець та самичка—працює над своїм гніздом по більшій частині осібно, і лише деколи случаеться так, що кілька пар будує одно спільне гніздо і за порядком висиджують яйця. Всі лїтні місяці переходять на журбі за пташенята. В той час птиці троха привикають і привязують ся одна до другої. Правда, починають ся тоді межн ними сварки і бійки за місце на гнізда і за поживу; але жите густою збитою громадою злагоджує буйну та зачіпливу натуру декотрих завадіяк. В короткім часі межн членами тої многотисячної громади навяжують ся доволі близькі товариські зносини. Вони після сил своїх старають ся, о скілько се можливо, одна за другу, і спільними силами обороняють ся від ріжного рода хижаків. Як лише якийнебудь крилатий хижак, в роді морського орла, налетить нечаяно на одно з гнізд, щоби вхопити молоде, вся громада вмить стає на ноги і підіймає розпучливий крик; ціла товпа відважних птиць нападає на хижака, пускає в рух ноги, крила і дзюби, і часто проганяють його зі стидом. Приязнь декотрих птиць, так живучих,

доходить навіть до того, що вони вигодовують і виховують чужі молоді, що осталися без опіки по смерті своїх родичів. Так переходить жите тої гучної громади кілька місяців один за другим, аж молоді не поростуть в силу. Коли вже пташенята підростуть на стільки, що вже можуть зажити самостійно, тоді громади тих птиць розпадаються. Птиці поступенно побидають насліджені місця і розлітаються на всі сторони, а острови, скали та прибережні води пустіють аж до слідуючої весни. І так з року на рік сходяться і розходяться ті часові громади морських птиць. Потреба зганяє їх в громаду; за час спільного життя вони потрохи привівають одні до других і немовби пізнають, що разом коротати свої дні і веселійше і безпечнійше; але все таки вони не потрапляють на стільки привязати ся одні до других, щоби більше не розлучувати ся: жите одинцем милійше їх серцю і тому, покінчивши трудну справу виховання своїх малих, вони розходяться ся...

II.

Мандрівка проти волі

Громада на якийсь час—се річ досить звичайна межи звірятами. Причини для твореня таких суспільностей бувають досить різнородні. Одні звірята збирають ся в купу для оборони перед ворогами, другі для нападу на добичу, треті в ціли забави, а четверті для далекого подорожованя. Є, приміром, спеціальна порода мотилів, відомих під назвою шовковиків. Називають їх так тому, що гусениці їх приготовляють для себе шовкові торбинки-коконі. в котрих вони переміняють ся на дійсних мотилів. Один з таких шовковиків є мандрівний шовковик. Ми зараз побачимо, чому він дістав таку назву.

З множества яечок, зложених самичками мандрівного шовкопряда, вилуплюють ся маленькі гусениці. З першу вони живуть собі одинцем. Але вже по кількох днях вони збирають ся в громаду на те, щоби вибрати ся в похід. Гусениці уставляють ся в стрій, рядами. По переду усіх стає вожд сеї смішної армії. Слідом за ним в порядку розставляють ся другі гусениці, перші парами, дальші по три в ряді, далі по чотири і т. д.; в послідних ря-

дах буває деколи по 15 або й 20 гусениць. Таким способом повстас цїла армія, в котрій можна нарахувати кілька тисяч гусениць. Але не збрали ся вони воювати. Їм потреба їди, а довкола них нігде не видно підходячого для них пасовища. Виходить, що треба вибрати ся в дорогу. Робити те громадою і приємнїйше, і вигіднїйше. Вожд виступає троха наперед і цїла компанїя, немовби на сигнал, рушає з місця і посуває ся вже не стаючи так довго, аж поки вожд не уважав за потрібне зробити відпочинок. Завважавши богате пасовище, він задержує ся: те саме робить і вся армія. Вожд відходить на бік і починає їсти; всі гусениці також розходять ся по пасовиску і починають пильно щипати траву і листя дерев. Коли все, що можна було зїсти, зїжене, мандрівники знов уставляють ся в ряди і йдуть в дальшу дорогу, знов таки під командою свого вождя, котрому дано право вибирати дорогу і вести армію всюди, де йому подобає ся. Так гусениці мандрівного шовковика мандрують якийсь час, поки не вагодують ся як-слїд і не осягнуть зрілого віку. Під кінець вони роблять великий відпочинок, причім будують собі спільними силами щось в

роді хати зі шовкових ниток. В такій хатинці кожда гусениця приготує особний кокон, в котрім вона наперед переменяє ся в кулку, а потім вже в мотиля. Мотилі покидають кокони і влітають на свободу. Тепер вже кождий з них заживає самостійно. Самці і самички спаровують ся, після чого самички складають яєчка, з котрих з часом мають вилізти нові гусениці.

В погоні за кормом подорожує також багато птиць. Кождого року перемандрують вони з країв зимних до більше теплих і назад. Їх гонить холод та голод. Коли наступить осінь, коли в наших краях стає холодно і корм для птацтва на укінченю, журавлі, бузьки (чорногузи), чаплі, дикі гуси, качки, голуби, галки, перепелиці, чубаті жайворонки, соловії, ластівки, зазулі та багато птиць других родів збирають ся в громади і пускають ся в далеку й тяжку дорогу. По дорозі їх чекає багато біди на небеспеки. Але голод не брат, як каже пословиця, а там далеко, на щасливім півдні в теплих краях, є багато поживи: там дерева в зелени і вкриті сочистими плодами, у воздуху аж кипить від комашні, в травах та на корчах доспівають смачні ягоди. Все те так приманчиве,

тим більше, що оставати тут довше не можна: і холодно, і голодно. і нігде голову приклонити. Кождий подорожує, як може. Хто пускає ся вилав по воді, хто стрілою несе ся воздухом. а хто мандрує своєю “парою коний”, пішком. Водяні птиці, як приміром морські круки (корморани) перепливають більшу часть своєї дороги по воді; перепелці—знамениті бігуни, і тому вони роблять кількадесять миль пішком. а як злучать ся підіймають ся у воздуху і далі летять; ластівки, голуби і другі птиці волять подорожувати воздухом, на крилах: такий сносіб мандрівки для них найбільше підходячий і вигідний. До лету вони—знамениті майстри: зроблять деколи по сто кілометрів на годину або й більше. В час перелету одні птиці роблять перестанки, другі противно летять і днем і в ночи без відпочинку, поки не доберуть ся до бажаного краю. Так, приміром, ластівки ночують деколи на деревах в лісі або перенравляючи ся через море, сідають на щоглах суден і кораблів і як лише відпочинуть троха, пускають ся в дальшу дорогу; а журавлі знов летять вперед без задержування.

Готовлячи ся до мандрівки, різні породи птиц збирають ся в якімсь привичнім для них місци і звідти вже пускають ся в дорогу. Кожда порода має своє питоме збірне місце. Одні птиц збирають ся у великі стада; другі волять летіти невеличкими громадками. Ластівки та дикі американські голуби мандрують збитою масою, по кілька мільонів штук нараз, а жайворонки, соловії та другі співучі птиц летять маленькими громадками. Притім всі вони уставляють ся у воздух в різний спосіб: одні творять ряди, другі тягнуть ся гусакком, а треті летять шнуром, з виду подібним на клин. Скоро несуть ся вперед крилаті паломники, перелітають обширні пустарі, дрімучі ліси, високі гори, широкі ріки, озера, моря. Нічо не в силі задержати їх. Куди-ж вони прямують? В Іспанію, в полудневі околиці Італії, в Єгипет і навіть в глибину Африки. Наконець, мандрівники доходять до бажаної ціли. Сильно прорідли їх ряди. Один остав ся поза громадою і загубив ся в гущавині, другий впав жертвою крилатого хижака в дорозі, третій погиб в глибокім морю, занесений туди вітром, ще инший погиб в дорозі від холоду та спраги. Словом,

богато—тисячі—не потрапили ді-
брати ся до захисних теплих країв.
Зате решта зовсім щаслива та вдо-
волена. Тепер вже жите громадою,
великим стадом, їм більше не по-
трібне. Мандрівка скінчила ся;
можна жити й одинцем. Тому стада
розсипають ся, і переселенці заво-
дять ся, як хто хоче, відповідно
до свого обичаю та привички. А
коли в наших краях настає весна,
мандрівників починає назад тягну-
ти до рідного краю. Та й нащо про-
волікати? Дорога назад добре відо-
ма, небезпеки не страшні, до неви-
год привикло ся. І ось, проживши
в теплих краях кілька місяців, пе-
релетні птиці знов збирають ся
громадами і пускають ся в путь—
в дорогу домів...

Перемандровують з місця на
місце, рік по році, через нужду, хо-
лод та голод, не лише птиці, але і
богато чотириножних, ссучих со-
творінь,—лемінґи, бізони, олені,
дикі кози, зебри, і т. д.

На півночі Росії, в архангель-
ській губернії, серед пустинних бо-
лотнистих рівнин, порослих мохом,
живуть особливі звірятка, завбіль-
шки миши і менчі від щура, звані
мандрівними щурами або лемінґа-
ми (по великоруськи “пеструшкі”).
Є там їх нечислима маса. Вони

годують ся мохом, поростами і корою дерев. Як довго корму в досить, лемінґи живуть—проживають і скоро плодять ся. При кінці літа їдн стає мало. Лемінґи починають голодувати. Зажурені вганяють на всі сторони, шукаючи, чимби-то поживити ся і заспокоїти голод. котрий з кожним днем все стає сильнійший і сильнійший. Лемінґи збирають ся стадами. Стада поступенно ростуть. До тисячів прилучують ся нові тисячі. Повстає ціла армія. Скількості жадних хліба насущного—нема ні числа, ні рахунку. Армія вибирає ся в дорогу. Куди? Бог його знає: куди очи ведуть! Щоби лише якнебудь заспокоїти тревогу пусстого жолудка! Біжуть лемінґи вперед, біжуть і не оглядають ся. Що не зроблять крок, а їх армія стає все численнійша і численнійша. Одні лишазють ся, але на їх місце до громади прилучує ся ціла товпа таких самих нещасливих. Лемінґи біжуть, перелазять через горби і скали, зіскакують з висоти, натрафляють на копиці сїна і перегризають їх наскрізь, перепливають ріки й озе-ра, топлять ся тисячами, біжуть межн ногами стрічних людей і великих звірят,—і все женуть вперед, як бішені. Від довгого голо-

дованя, серед них появляє ся по-мір. Богато гине від сего; ті, що остали в живих, йдуть далі, перебігаючи по трупах своїх погиблих товаришів. І за всею тою армією божевільних від голоду звіряток слідує ціла хмара крилатих та чотириногих хижаків: вовків, лисів, куніць, вороня, яструбів, сов. Хижакам панованє! Вони можуть винищувати без всякої трудности лемінгів, кільки їм подобав ся... Так, гонені голодом і переслідувані ворогами, мандрують лемінги так довго, аж зовсім не вибють ся зі сил або не найдуть пасовиска, богатого в поживу.

Там саме, де виводять ся лемінги, живуть також і північні олені. Тундри—так називають ся північні болотнисті рівнини—дають їм скупу поживу, особливо зимою. Тому північні олені кожного року на початку зими мандрують на полудне, де теплійше і корму більше. Самиці з молодими і самці творять стада від десяти до сто штук і втїкають зі суворої, безплодної тундри. Одно стадо йде за другим у певній віддали, а за ними мандрують великі хижаки, як медведі та вовки, вичікуючи на добичу. Весною стада оленів знов вертають ся на північ відомою дорогою.

Так само кочують з місця на місце стада диких буйволів, або бізонів, що живуть в північній Америці. В звичайну пору ті звірята пасуться на сочистих лугах свого рідного краю невеличкими стадами, а деколи й одинцем. Колиж їм приходить ся переселяти ся, через недостачу поживи в теплійші околиці, тоді стада бізонів злучують ся до купи і так вже пускають ся в далеку дорогу.

В студених краях звірята терплять багато від холоду і голоду, і се їх примушує мандрувати. В горячих краях, приміром в Африці, мандрівки звірят викликує посуха і недостача води до питя. Зебри, кваґи, струсі та й другі звірята з південно-африканських степів збирають ся у великі стада і виправляють ся на мандрівку лише тому, що їх жене гнобляча спека і спрага. До посухи і зебри і кваґи живуть осібними невеличкими стадами. На чолі кожного табуна стоїть старий і бувалий самець. Вожди різних табунів постійно ворогують межі собою і часто виступають до боротьби один з другим. Але настає пора спільного бідованя, і непримирні вороги забувають колишні битви і сварки. Табуни сходять ся разом, вожди зближають

ся, громада кваґ і зебр став з кожним днем все більша та більша. Звірята, досить чужі одно другому, поводять ся супроти себе приязно, все роблять в купі, не противлять ся волі бувалих ватажків і мирно покидають рідні степи. З початку цілий відділ йде немовби не снішачи ся; але потім приєднує крок і, чим далі, тим більше нетерпеливо жене вперед, підіймаючи цілі хмари пороху. На степу роздає ся тупіт цілої маси скачучих ніг. Летять стрілою зебри і кваґи до богатих пасовиск і свіжих потоків. Ціла та громада, гнана бідою, перенята одним бажанням—добрати ся чим скорше до водою та пасовиска.

Армія гусениць шовковика, стаї кочуючих птиць, многочисленна товпа лемінгів, стада північних оленів і американських буйволів, табуни зебр і кваґ, все те лише тимчасові суспільности, кажу “тимчасові” тому, що вони творять ся на час мандрівок, і розпадають ся, як лише ціль осягнена. Потреба зганяє звірята в купу і заставляє їх кочувати. Вони немовби розуміють, що в купі подорожувати й безпечнійше і приємнійше. Чи легко в дійсности гнати одинцем в далеку і небезпечну дорогу? “В купі і

вмирати лекше” — каже пословиця, і се добре відчувають не лише люде, але й всі ті звірята, котрим приходить ся йти мимо волі “за десяти гори”, щоби не пропасти з голоду та спраги. Що більше, богато з таких поселенців зрозуміло, що в громаді повинен бути порядок і згода, що в тяжкі часи треба конче спустити ся на бувалість та розум декотрих своїх товаришів. Тому, приміром, журавлі пускають вперед проводирів, що знають дорогу, відкликають ся один до другого, збивають ся в дружну купу при стрічі з ворогом; тому олені йдуть у всім за волею свого проводира: задержують ся на відпочинок, коли він задержить ся, і знов пускають ся в дорогу, як лише рушить ся вожд; тому дикі гуси, задержуючи ся в поли на нічліг, розставляють вартівників, котрі мають обовязок криком остерігати про всяку небезпеку; через те й зебри, вибираючи ся в дорогу, забувають про свої межиусобиці та бійки і поводять ся одна супроти другої по приятельськи.

Громада — велика сила. Часто вона повстає через потребу, здержить ся через порядок, згоду і приязнь.

III.

Один в полію—не воляк

Богато сотворінь живе парами і навіть одинцем, зовсім самотійно. Однак і таким звірятам приходить ся деколи брати ся разом за якусь-там справу. Причини до сього бувають ріжнородні.

Ви чували певно про жуків-жубилиці, котрі прославили ся тим, що роблять кульки з гною. В такі кульочки вони завивають свої яєчка; при тім працює ціла партія жубилиць над кожною осібною кулькою. Змучені перестають на хвилю працювати, а на їх місце стають другі жубилиці. Коли вже всі кульки готові, тоді злучені на час для спільного діла, робітники розходять ся. Щось подібного dokonують і жуки-грабарі. Вони вміють знаменито закопувати в землю падлину — неживу птицю, ящірку, миш або жабу—для своїх будучих дітей. Коли самичка жука-грабара зложить в землю яєчка, тоді збирає ся ціла громада грабарів і приволікає спільними силами добичу до того місця, де зложені яйця. Потім всі беруть ся вигрібати зпід падлини землю. Могила з кожною хвилиною стає глибша й глибша, і за кілька годин труп птички

чи жаби опинить ся вже під землею. Грабарі працюють пильно і, коли робота понад їх сили, вони закликають собі на поміч товаришів. Так, один раз, невеличка партія жуків натрапляє на трупа досить великої миши. Попрацювавши коло неї якої пів години, вони побачують, що самі не справлять ся з добычею. Покликають тоді на поміч других. Закипить спільна праця і за якийсь час пізнійше труп буде перенесений у відповідне місце і закопаний під землю. Другим разом справу ведуть інакше. Один учений прив'язав здохлу жабу до довгого патики і забив патик у землю. Скоро на сморід падлини зібрало ся кілька грабарів. Покрутили ся безуспішно яких десять хвилин коло патики, захотіли вже покинути його зовсім; але тут надійшла друга партія їх товаришів. Всі вони стали рити землю кругом патики. Скоро патик впав на землю. Тоді грабарі здохли жабу і закопали її. Немає що й казати, що ані один жук-грабар сам не потрафив-би зробити того всего, але при помочи товаришів його робота йде успішно. Жуки видимо добре розуміють се і тому працюють не одинцем, але спільними силами. Колиж робота

зроблена, вони розходять ся, тому що у них нема звички вести житє в купі, громадою. Не привикли також жити в купі, приміром і щурі. Але мимо сего вони знаменито вміють помагати собі взаїмно в случаю готреби. Наведу кілька случаїв.

Капітанови одного торговельного корабля стали пронадати яйця з комори. Він рішив підглянути злодїя. І що показало ся? Раз в ночі він побачив, як вийшло кілька щурів. Один з них станув коло норри, другий добрав ся до коша з яйцями, а другі уставили ся рядом межі ними. Потім перший щур взяв передними ногами яйце і передав своєму сусїдови; той передав його далї, куди треба, аж поки яйце не опинило ся в лапках того щура, що стояв при входї до норри. В такий спосіб яйця переходили з лапки до лапки, поки хитрі злодїї не рішили, що на сей раз буде досить, і не втікли, один за другим, у діру.

Ще цїкавійший спосіб, котрим щурі добувають олїю з фляшок з вузкими шийками. Запхати голову в таку бутельку зовсім не можливо; тому щурі старають ся порадити собі ось таким способом. Один з них, найбільше зручний, вилазить на полицю, де стоїть бутелька з олїєм, всуває хвіст в бутель-

ку і потім дає його лизати другому щурови. Те робить за рядом кожний щур, так що з усеї злодійської компанії ніхто не буде скривдженим.

В такий спосіб потреба роздобути поживу об'єднює, як бачите щурів і заставляє їх працювати в купі. Але не одні лише щурі те роблять: багато других звірят також спільно шукає поживи, жене і ловить здобичу. Добре відомо усім, що ворони цілими стадами полюють на заяців, ягнята і другі звір'ята. Чи мігби один ворон одинцем дати собі раду з бистроногим, метким заяцем? Певно, що ні. Але коли він в купі з другими воронами нападе на здобичу, то ледви чи вдасться здобичі втечи перед цілою хмарою хижаків. Задзьобавши спільними силами жертву, хижаки починають паювати здобичу.

Деякі птахи вороб'ячої породи вибирають ся грабити засіяні поля цілою гурмою. Сі птахи—народ неслухняний та крикливий. Але тут, в час грабежи, вони замовкають, поводять ся незвичайно тихо і прилично, і на всякий випадок розставляють в різних місцях сторожів. Сторожа, почувши небезпеку, подає сигнал і вся стая вмить підіймає ся з місця і втікає в корчі.

Такий порядок та послушеньство— справа конечно потрібна, бо інакше можна легко впасти у біду; і тому малі злодіяки строго держать ся свого обичаю і злітають на поля стаями та розставляють вартівників.

Крокодилі, величезні ящірки, що живуть в Індії на берегах ріки Ганґеса, завели в себе прекрасний звичай спільно ловити рибу. Ті звірята, хоч і живуть одно попри другого, але вони зовсім не заприязнюють ся межи собою. Однак, коли приходить ся ловити рибу, тоді вони, як сказано в горі, роблять се досить згідливо та розумно. Як лише настане сумерк, крокодилі уставляють ся рядом поперек ріки. Після того вони разом, немов би на команду, пускають ся вплав горі рікою і женуть перед собою рибу. Як лише риби набереть ся достаточна скількість, тоді вони хапають її та пожирають.

Знамениту засідку на великих звірів устроюють шакалі.

Шакалі, як взагалі всі великі хижаки, люті та нетовариські. Лише крайня нужда примушує їх збирати ся в купу; але зате взявши ся купою до якого діла, вони ведуть його з великим розумінем і у

великій згоді. Ось що розказує один мисливий, заслугуючий на повне довіре:

Якось раз в ночі сидів він зі стрільбою на березі озера і чатував на тигрів. Місто тигра з ліса вийшов олень і прямував до води. Напивши ся до схочу, він завернув ся назад і хотів вже пробрати ся в ліс; але тут стрів його шакаль. Шакаль дзявкнув, а олень пігнав на бік. Пробіг невелику просторинь і знов кинув ся в гущавину дерев. Лаяне другого шакаля заставило його знов відступити назад. Застрашене сотворіне пустило ся з усіх сил далі і ще раз пробувало продерти ся в лісну гущавину. Але перед ним станув, немовби зпід землі виріс, третій шакаль... Показує ся, що ціла громада шакалів зробила собі на краю ліса засідку в ожиданю добичі. Таку лапку шакалі не раз пускають в рух, і не без успіху. Вони переслідують якогонебудь нещасного оленя доти, аж він, зовсім обезсилений, не здасть ся на ласку і неласку своїх ворогів. Тоді хижаки кидають ся на нього, загризають його на смерть і розпаювавши розносять кавалками по корчах.

Польоване зі засідкою устроюють також вовки. Зрештою вони

багато частіше нападають просто всею тїчною на добычу. Дикі собаки ведуть напад багато успішніше від вовків. В такій справі, як польованє, треба не лише смілости та відваги, але й повної згоди межі самими мисливими. А дикі пси живуть зі собою багато дружнїше від вовків, та й відвагою своєю багато їх перевищають. Вони не задержують ся навіть перед таким небезпечним ворогом, як старий дик. Дружною громадою накидають ся вони на звіра і борють ся з ним завзято навіть тоді, як грізний дик положить на землі трупом кілька смільчаків. З подвійною лютостю кусають вони тоді свого ворога і не відступають доти, аж його загризуть.

Тоді, як одні породи звірят творять дружний союз для нападу на добычу, другі збирають ся в цілі оборони перед ворогами. Такі оборонні союзи по більшості водять ся серед декотрих птиць. Маленькі птиці, в роді ластівок, цілою гурмою переслідують навіть яструба. Другі знов нападають на хижаків так люто, що він утікає від них чим-скорше. Ще инші пташки, зобачивши сову, нападають на неї юрбою і що сили бють її: хто дзюбом, хто ногами, а хто крилами.

Всі ті птиці само собою таки добре боязливі. Але в громадї вони стають сміливі, зачіпливі і рішають ся на такі подвиги, котрі зовсім не підходять ані до їх зросту, ані до їх звичок. В компанї вони почувують ся і відважнійші і хоробрійші. Які вже спокійненькі сотворіня—крілики, а прецінь і вони як зберуть ся разом, то стають на диво меткі та відважні.

Раз в магазинї жило трийцять кріликів. Туди також сходили ся й щурі. Поки щурі поводили ся мирно, то й крілики немовби і не помічали їх. Але скоро щурі стали кусати кріликів. Тодї крілики збились ся в купу, напали на щурів, одного з них забили на смерть, а другого покалічили так, що ледви виповз геть. Для кріликів хоробрість річ неймовірна.

Таке розказують з власного спостереження очевидці. Річ певна, що дійсною громадою тих всіх зборів сотворінь, про котрі говорило ся в отсїм уступі, назвати не можна. В дійсній громадї, як буде розказано далї, все є більше порядку, а крім сего, вона заводить ся так сильно, що сотворіня, поселивши ся раз в купі, остають нерозлучними на все житє; а союзи жу-

ків, щурів, крокодилів, шакалів, диких псів, кріликів і т. д. збирають ся на случай якоїсь тимчасової роботи. Як довго в потреба, як довго небезпека під носом, так довго звірята держать ся одно другого, держать ся купи; а як лише потреба або спільна біда промине — союз розлітає ся.

На всякий случай гідне нашої уваги вже й те, що декотрі звірята розуміють користь таких союзів: видно з практики і досвіду дійшли до переконання, що “один в полю—не жовнір”...

IV.

Постійні товариства

Постійні товариства стрічаємо серед птахів та ссучих звірят.

Ворони, галч, щурі, зимородки, ластівки-берегульки, декотрі породи папугаїв, товариські воробиї, журавлі, чаплі і т. д.—всі ті птахи звивають собі гнізда і живуть парами. Однак такі пари живуть не одинцем, але в купі з другими парами тої самої породи. Пари творять тісну, дружну громаду. Вони будують ся одні попри других, разом летять за поживою, подають одні другим ріжну поміч в тяжкі хвилі життя, разом обороняють ся від ворогів і спільно їх переслідують, оберігають своїх товаришів, уставляють вартівників, котрі мають чувати і упереджати всю громаду про небезпеки. Буває навіть так, що птахи, живучі громадно, разом будують свої гнізда. Кожда пара працює так само пильно при будові чужого гнізда, якби вона працювала над своїм власним.

В горячих краях Азії, Африки, Америки й Австралії в лісах живуть многочисленні громади папугаїв. Тут кожда громада вибирає собі на житє якесь старе, розложисте дерево. Рано всі вони підой-

мають ся з місця і вибирають ся за поживою. В той час, як ціла гурма занята збиранем плодів, котрими ті птиці кормлять ся, кількох папугаїв-сторожів, вибравши ся на самі вершки поблизьких дерев, осторожно поглядають на всі боки. Зауваживши щось недоброго, сторожа підоймас крик. Вся стая прегласно розуміє, що означають ті трівожні сигнали вартівників. В одну мить папугаї підоймають ся з місця і гурмою, заглушуючи воздух дикими криками відлітають в більше беспечні місця. Цілі дни проводять папугаї майже нерозлучно. Наївши ся, вони разом летять до водою; потім вертають ся на улюблене місце, розміщують ся по галузях дерев і зачинають якісь гри та забави, а з наступленем вечера летять знов до свого жилища, де й проводять ніч.

Ворони також зовсім громадські птиці.

Пробудивши ся зі сну, громада ворон вибирає ся на поле або луку. Цілими годинами пробувають вони тут, шукаючи для себе за поживою: черваками, насїкомими і полевыми мишами. Сторожі в них сидять в той час в поближу високо на деревах. Звичайний прохожий їх не настрашить. Але ледво замітять

вони мисливого зі стрільбою, сей-час починають голосно кракати. Тоді вся громада підіймає ся і летить в слід за сторожами, котрі перші підіймають ся з місця. В полудне ворони збирають ся на деревах і відпочивають, причім вартові звичайно мшкують і пильно оглядають околицю. Увидівши у воздуху наближаючого ся хижака, один з вартівників підіймає ся з криком йому на зустріч. За ними йдуть другі. Скоро майже вся стая кружляє коло хижака, зловіщо кракаючи і стараючи ся його прогнати. Передовий вартівник поводить ся особливо відважно. Він немовби проводить стаї і показує, що треба робити, щоби успішнійше боротися з ворогом, що загрожує їх спокосви. Скінчивши з ним по своїому, ворони знов сїдають на спочинок або відлітають на поле поспїдати. Настає вечір. Ворони збирають ся на деревах, підіймають ся крики і галас без кінця. Товариші немовби то обмінюють ся думками, пускають сплетні, розказують один другому про те, що стало ся за день, а може бути, і радять ся, роблять пляни на будуче. В короткім часї галас і гомін утихає: пора, видно, спати. Тоді з всеї стаї виділює ся невеличка громадба звідую-

нів. Їм припадає задача вишукати підходяче місце для пічлігу. Поплававши троха, звідуни дають знати, що потрібне місце найдено. Після того все товариство злітає без шуму, осторожно на вибране місце і укладає ся до сну.

В час складання яєць і виховання пташенят особні пари будують свої гнізда одна попри другу і далі живуть так дружно, як і передтим.

Кавки, близькі своячки ворон, також поводять ся примірно. В них суспільне жите заведено, можна сказати, навіть краще і сильніше, як у ворон. В їх громадї є більший порядок та згода. Вони добре знають всіх членів своєї громади і зносити не можуть чужинців. Вистарчить лише якому смільчакови з другої громади замішати ся в несвою компанію, а його зараз побють і проженуть без церемонії. Зате вони обстають за своїх товаришів по громадї.

Те саме можна зобачити й в других пташачих громадах; так що говорити особно про них нема потреби. Скажу лише кілька слів про журавлів та чаплі.

У всіх пташачих громадах, як відомо, велике значіне мають вартівники та звідуни. Таких вартівників та звідунів мають і журавлі

і чаплі. Передовсім в журавлиній громаді звідуни дуже важні. Заким повернуть на оставлене на час місце, журавлі висилають зпомежи себе одного або й більше звідунів. Обовязок звідунів такий, щоби довідати ся, чи все на старім осідку знаходить ся в порядку і чи можна туди знов вернути ся. Вернувши з розвідів межн громаду, висланники передають все, що бачили, і, як принесені ними вісти добрі, громада вибирає ся в дорогу. Але бував й так, що журавлі зовсім не довіряють оповіданям звідунів. Тоді вони висилають нових звідунів і вибирають ся в дорогу не інакше, як вислухавши вперед, що скаже друга партія звідунів...

Перейдемо тепер до суспільности ссучих звірят.

Байбаки і їх американські родичі, степові собаки, далі дикі крілики, африканські і азійські пушканчаки, бобри, серни, північні олені, слоні, декотрі породи малп і т. д.—всі ті звірята живуть громадами. Але громада громаді не рівна!

У байбаків, приміром, кожда родина має своє власне гніздо в землі. Сотки й тисячі гнізд розложені близько одно другого, а під

землею йдуть коритарі, злучуючі гнізда зі собою. При вході до декотрих гнізд стоять вартівники, котрих обов'язком є дбати за безпеченство всеї громади. Однак, як відносить ся одна родина байбаків до другої, чи помагають вони своїм товаришам в біді, чи будують вони свої гнізда разом чи осібно,—все те покишо ще невіломе.

Так само мало відоме жите бобрів. Ви певно знаєте, що бобри разом будують свої штудерні жилища і ставляють великі загати: але тяжко сказати, як поодинокі родини бобрів відносять ся одна до другої після того, як їх спільна робота покінчена...

Серни живуть стадами. Вони виводять ся в гористих місцях, вміють зручно пробирати ся на круті скали і легко перескакують через глибокі пропасти, широкі на пару сязнів.

Стадо серн має проводира. В той час, як все стадо преспокійно скубе траву або обгризує молоді галузочки сосен та смерек, вожд стоїть на сторожі. Але він не один: йому помагає ще кількох вартівників з помежи самого стада. Всі вони кожної мінати оглядають ся на всі боки, обнюхують воздух, трівожно прислухують ся. Нагло роздав ся

довгий, проймаючий свист. Се вожд подає знак. Він вдаряє притім кілька разів передними ногами об землю і кидає ся вперед. Вартівники женуть вслід за ним. Все стадо сполошене. Воно почуло небезпеку. Ще хвиля, і вся громада збиває ся в одну купу і жене стрілою за вождом. Серни повинують ся волі вожда, як барани. У них на думці одно: коли проводир утік, то знак, що й їм нема чого задержувати ся. Правда, деколи тревогу підймають дармо. Але боязливим сернам розсуджувати нема коли, бо лише йдучи за наказами проводиря, вони можуть уникнути небезпеку...

Стадо північних оленів теж свого рода громада. І тут на 300-400 штук є й проводирі, є й вартіві, і тут вожди водять за собою все стадо, показують йому нові дороги, вишукують нові місця попасу, а вартівники не лише подають знаки тривоги, але й відганяють від стада вовків, ударяючи їх рогами; і тут всі товариші по стаді повинують ся волі своїх проводирів.

Найкраще з усіх зорганізована громада малп. Малпи своїм розумом і розвоєм займають межі звірятами перше місце.

Тому й нема нічого дивного, в тім, що вони краще, як другі, зрозуміли користь з громадного життя і завели у себе такі порядки, котрі серед других звірят стрічає ся дуже рідко.

Громада малп складає ся з кількох осібних родин. Головою кожної родини уважає ся самець. Його завдання—дбати за самиці і охороняти діти. Серед самців один уважає ся за найстаршого над усіми. Се проводир. Йому всі члени громади безумовно повинують ся, і за таке послухенство він бере на себе обовязок хоронити та обороняти своїх підданих, не щадячи свого життя, бути їм вірним другом і вічно чуваючим сторожем. Другі малпи зі своєї сторони обявляють йому всякого рода поважанє і обороняють його в тяжкі хвилі життя. Само собою розуміє ся, що всі другі самці помагають проводирови обороняти інтереси всієї громади.

В громадї малп зауважує ся не лише строгий порядок, але й приязнь. Всі малпи одної громади—щирі товаришки. Вони помагають одна другій в ріжних роботах; вони піклують ся своїми хорими товаришами, вони боронять малих, не дивлячи ся притім, чиї се

діти, свої, чи чужі; вони, нарешті, з любов'ю дбають за маленьких сиріток своєї породи, стараючи ся заступити їм померших родичів. Все те разом показує, що громада малп держить ся не одною лише згодою, але й любов'ю.

V.

Проводирі

Ми якраз що лише бачили, що в постійних громадах звірят майже все в проводирі. Проводирами бувають переважно старі, бувалі самці. Щоби зробити ся проводиром, треба бути не лише розважним і хоробрим, але й зручним, сильним, винаходчивим—і то сильнішим та більше винаходчивим, як другі самці громади. Звідкиж, спитаєте, беруть ся проводирі? Хто їх вибирає? Вони самі себе вибирають. Або ще ліпше кажучи, воно якось вже так само собою виходить. цю найбільше розважний і найсильніший зі самців робить ся головою та вождом; другі члени громади чують і розуміють се, і тому не перечать йому. Але як довідати ся, хто найсильніший? Се звичайно робить ся дуже просто. В стадах пережувачих звірят, приміром, диких буйволів або бізонів, на становниці вожда хоче дістати ся всегда кількох поважних самців. Наслідком сього, межі соперниками починають ся бійки. Хто побідить—той і бере в свої руки управу стадом; і стадо в дійсности покоряє ся йому від тої хвилі, коли він вийшов побідни-

ком з битви з другими самцями. Правда, власть проводиря не дуже то цїпко держить ся; часто молоді самці пробують його скинути; і то їм деколи вляє ся, особливо, як вожд постарів ся і не в силах вже тягати ся з молодим бунтарем. Стадо, як і можна сподівати ся, в таких случаях переходить на сторону сильного молодця, а старий вожд, втративши власть, відходить від стада і живе одиноким, нахмуреним в'длюдком. Сумно мандрує він далеко від гучної товпи своїх колишніх підданих, згадуючи славні дні колишньої величі і попадаючи час від часу в страшну лют. Тоді він стає жорстоким, лютим і страшним для всякого стрічного сотворія... А в стаді тимчасом справи йдуть богато краще, як за останні роки панованя старого вожд. Молодого проводиря відвага міри не знає, він повний сили, дужий, і тому всій громаді добре живе ся...

Вождови треба не лише сили, але й розваги, розумія своєї справи. Трафіла ся одного разу така подія. Стадо оленів, зложене з понад 20 штук, переселяло ся з півночі на полудне. Воно йшло під командою свого вожд. Помучивши ся, олені зробили відпочи-

нок. В той час їх вожд стояв на сторожи. Віддихнувши, олені рішили йти далі. Вожд і часть стада підняла ся на ноги і пішла вперед. Тут нагло вожд завважав, що кількох оленів далі спочивас. Тоді він дав передним знак задержати ся, а сам вернув ся до оставших і став бити їх рогами, підганяючи їх, щобч підняли ся і рушили в дорогу. Так розрушував він своїх товаришів до того часу, поки всінепоплентали ся гусаком далі. Ну, як оленям не слухати такого розумного та дбайливого проводира?

Звірята, котрі привикли на волі жити громадно, не покидають сего свого звичаю і в неволі. В південній Америці (в Перу) живуть особливі звірята, згані лямами. Се звірята стадні. У них є вожди, котрі прекрасно сповняють свою службу. Жителі тих околиць, де виводять ся лями, освоюють їх і заставляють двигати різні тягарі. Коли каравані з лям приходять ся робити довшу мандрівку в горах, тоді на її чолі все йде ляма-проводир. Се—рослий, сильний самець. Хазяїн каравани вішає вождови на шию дзвіночок, а голову прикрашує хоругвою. Треба лише бачити, як гордо поступає проводир на переді каравани, щоби повірити, що

він знає свою вартість і розуміє, яку важну власть віддано йому над усім стадом.

Таку саму гордість, а деколи й чванькуватість, зауважати можна майже в усіх проводирів, і, кажучи слушно, декотрі з них вповні заслугоують собі на поважане і можуть сміло гордити ся своїм положенєм. Приміром, проводирі в стаді слонів тішуть ся великим пошанованєм. (Замітім притім мимоходом, що в слонів вождом може бути не лише самець, але й самиця). І як їх не шанувати. Представте собі такий случай:

По лісі мандрує велика громада слонів. Вони хочуть іти до водою, але се не зовсім безпечно: треба наперед довідати ся, чи все довкруги спокійно. Тут зі стада виділює ся величезний самець і виходить з ліса в напрямі води. Се, очевидно, проводир. Осторожно, оглядаючи ся на всі сторони, часами задержуючи ся і наслухуючи, підходить він до водою. Показує ся, що довкруги все тихо і спокійно. Але він не думає зовсім пити, а йде назад до вичікуючого стада. За якийсь час вожд знов вертає ся, але вже не сам, а з п'ятьма другими слоняма. Він розставляє їх, немовби варту, не далеко від води,

а знов пробирає ся до ліса, зганяє до кули цїле стадо і веде його на поляну, на те місце, де стоять вартівники. Стадо хоче йти далї, але проводир не дозволяє. Йому треба ще раз спустити ся до ріки, щоби упевнитися, чи все спокійно, як передше. Він так і робить. Все добре. Тодї вожд видає приказ посувати ся, і все стадо слонїв, 80 до 90 штук, відважно жене до водоною, певне, що йому не грозить ніяка небезпека. Невжеж сей розумний проводир не заслугує на пошанованє? Вожд, що так щиро дбає за добро всего стада, зі своєї сторони може сподївати ся помочи з боку своїх підданих. В хвилю небезпеки, коли приміром, мисливі пробують гострілити вожда, слонї оточують його з усіх сторін і старають ся не виставляти його на небезпеку. Обороняючи свого проводиря, слонї часто самі попадають під кулі, але все таки не відступають і не лишають вожда без помочи.

VI.

Приязнь та любов громадян

Дикі буйволи Америки, бізони, спільними силами боронять ся перед переслідуючими їх вовками. Помітивши своїх ворогів, бізони стають в коло: причім найслабші і телята лишають ся в середній круга, а найсильніші виступають на зовні, горячо обороняючи ся рогами від нападаючої на них стаї вовків.

Дикі буйволи Азії поступають інакше при стрічі з вовками; вони уставляють ся в кілька рядів, але знов таки так, що найвідважніші та найсильніші стають в першій ряді, а решта ховає ся за ними. Звичайно, так бізони, як і азійські буйволи не розбігають ся при стрічі з ворогом, і не лишають один другого в хвилю поважної небезпеки. Зрештою нема притім нічого гідного подиву: спільне нещастє їх лучить і, може бути, поодинокі бізони та буйволи лишають ся з товаришами не так з любови до них, як просто тому, що інакше їм самим прийшлоби ся круто. Значить ся, тут звірята звязує не тільки приязнь, кільки конечно потреба.

Зовсім не що иншого ми бачимо в декотрих громадах птиць і малп. Наведу два случаї з життя малп.

В садї одного ученого жила невеличка компанія малп-гібонів. Межи ними завела ся тісна прязнь. Кожного разу, як котрий з гібонів підоймав крик зі страху або болю, решта громади збігала ся до нього, і кождей з товаришів починав гладити та обнимати потерпівшого, стараючи ся потішити і успокоїти його. Одного разу один з тих гібонів впав випадково з дерева і вивпхнув собі руку. На жалібний його крик позбігали ся всі гібони. Вони обступили нещасного товариша і стали потішати його. Особливо заходила ся коло нього одна стара самиця. Вона ходила за хорим, як за рідною дитиною, весь час, поки хорий не подужав; вона гладила його кожного разу, як лише він починав стогнати і вити ся з болю; вона приносила хорому лакітки—свою щоденну порцію фіг,—словом, всіми способами старала ся зацитькати і успокоїти товариша.

Другий случай став ся на волї. Громада хвостатих малп мирно бавила ся на деревах. Нагло до їх ушпий долетїв розпучливий рев. Одно з молодих зайшло в лїс дальше, як

треба, і тут несподівано на нього напав орел. Малпа вчепила ся всіми чотирма ногами за галузку дерева і кликала о поміч. Ціла громада стрепенула ся і кинула ся в ту сторону, звідки походили крики. В короткім часі дванайцять великих малп обступило з усіх сторін хижака. Малпи кинули ся з ревом на орла і так його побили, що той покинув добычу і чим скорше утік.

Оба лиш-що розказані случаї показують, що в громаді малп приязнь і любов до товаришів має велике значінє. Деколи з любови до товаришів малпи готові навіть пожертвувати власним житєм. Відомо, приміром, що декотрі малпи кидають ся у воду, щоби спасти потапаючого товариша.

Сї звірята так привязані одно до другого, що не покидають товаришів навіть тоді, коли ті падають мертвими від висстрілів мисливого. Один очевидець оповідає, що “за кожним разом, як його товариші подорожи, стріляючи з лодки, убили орангутана, другі орангутани забирали його тіло ще скорше, заким люде потрапили причалити до берега.” І таких примірів відомо багато.

Любов, що доходить до героїства, замічує ся і в багато товариських птиць.

Як убити або ранили гайворона, то його товариші не спішать укрити ся. Протівно, вони підіймають ся з жалібними криками у воздух, літають довкруги погибшого товариша і немовбито старають ся підняти його і забрати зі собою. Зовсім так само поводять ся і товариські папугаї. Любов до товаришів заставляє їх забувати на всяку осторожність. Коли мисливий вистрілом зі стрільби положить на місці 5-6 папугаїв, то решта стаї і не думає покидати їх, але далі з голосним криком кружляє над трупами убитих товаришів. Мисливий се добре знає, і тому, коли хоче, то може перебити всіх їх до одного. Замітне притім ось що. За кожним новим вистрілом папугаї стають все більше та більше неустрашні. Вони все ближше і ближше підлітають до трупів убитих товаришів, немовби закликаючи їх, щоби підняли ся і втікли далі від свого страшного місця, де царює лише смерть та загибель; зрозуміло, що поступаючи в сей спосіб, вони і себе самих наражають на смерть.

Зовсім так само поводять ся часами і конопельники. Як один з

них впаде в сільце, то другі конопельники бажаючи помочи йому вирвати ся на волю, і самі попадають в неволю.

Сї приміри вистарчають, щоби побачити, як далеко деколи заходить приязнь у декотрих товариських звірят. Всі такі звірята живуть громадою не лише тому, що їм так вигідно, але і просто тому, що їх тягне до себе.

VII.

Громадський самосуд

У всякій громаді є свої питомі звичаї-обичаї та закони. Те само можна сказати і про громади звірят. Ми уже знаємо, що в таких громадах всі до певного степеня повинні виконувати волю проводира. Йому належить ся право слідити за порядком в громаді; він теж, по більшій часті, робить суд над своїми підданими: карає бунтарів і обороняє покритих. Але кажуть, що бувають случаї, коли вся громада в повнім складі судить і карає провинивших ся. Такі суди, як розказують очевидці, трапляють ся часто у гайворонів, кавок та ворон.

Гайворони, приміром, остро слідять за тим, щоби одні з них не кривдили других. Коли гайворони будують гнізда, то декотрі будівничі допускають ся деколи такої провини: утомивши ся літанєм раз по раз далеко за будівляними матеріялами, вони починають забирати кусочки дерева з гнізд своїх сусідів. Але справедливі гайворони не зносять такої грабежи. Відкривши виновників, вони напевно покарають їх, щоби показати, що не вільно так безцеремонно покористову-

вати ся чужою працею. Каранє відбуває ся публично, перед очима всеї громади: вісім або десять гайворонів кидає ся на гніздо провинившої ся птиці і розбирають його до кінця: а як притім навине ся і сам господар гнізда, то вони і йому дадуть кілька штовханів, щоб на будуче поведив ся осторожнїйше і не лакомив ся на чуже добро.

Гайворони судять не лише своїх собратів, але й чужинців, хочби се була навіть кавка. Ось як описує один з таких судів очевидець:

По середині невеличких зборів гайворонів стояла провинивша ся чимсь кавка. Судї мовчали. Говорив підсудимий: він, очевидно, оправдував ся. У відповідь на його промову, гайворони підняли краканє, але скоро знов замовкли і підсудимий говорив далі. Говорив він довго і видно дуже переконуючо. Гайворони знов переривали йому промову загальним краканєм. Так ішла ся церемонія якийсь час. Наконець, кавка з голосним криком підняла ся і полетіла на верховну баню. Судї її не переслідували і мирно розійшли ся: треба припустити, що обжалованого оправдано.

Ще більше урочисто відбуває ся суд у ворон. На суд, немовби на завізанє, збирає ся ціла товпа ворон. Сидять вони мовчки з опущеними головами. Се—проступники. На боці коло них урядово розсіли ся судії. Вони поводять ся маєстатично і мають страшно серіозні міни. Зараз коло них, збивши ся в купу, сидять, треба припустити, обвинителї, слідчі судії, свідки. Всї вони дуже оживлені: балакають, переговорюють, кракають, певно на тих, що складають фалшиві свідoctва. Цілими годинами розбирають справу, а справа тимчасом зовсім не вияснює ся. Наступає вечір. Суд розходить ся. На другий день назначено продовженє розправи.

Тепер обвинені чекають на рішенє своєї долї. Наконєць, за день-два слідство і розправа покінчили ся. Присяжні судії рішили після совісти: Винуватий! Тодї ціла громада ворон нападає на проступників і задзьобує їх не раз на смерть. Після сего вся громада розходить ся.

Цікавий примір воронячого суду наводить генерал сер Джан Лє-Грен-Джейкоб, котрий жив у Індії. Одного разу побачив він, як три

або чотири ворони прилетіли і сіли на сусідній дім. “Ворони”—каже генерал,—“кракали невмовкаючи і немовібно особливо голосно. В короткім часі з усіх кінців стали злітати ся ворони, так що весь дах вартівні почорнів від них. Зняло ся люте краканє, було видно, що у них йдуть переговори. Декотрі, більше горячі, члени громади скакали на даху. Накракавши ся доволі, вся стая нагло підняла ся у воздух і стала кружляти довкола шістьох товаришк. з котрих одна була видимо засуджена на кару, бо пять других безпощадно напали на неї, не даючи їй можности спасти ся утечею, що вона пробувала зробити; накінець, вона впала на мураву перед домом; вона була жива і сильно кидала ся. Я вспів лише діткнути ся до неї; вона вирвала ся і, як видно, побита полетіла низько понад землю в недалекі корчі, де я її втратив з очий. Решта ворон, покруживши над мною зі сердитим, як мені здавало ся, краканєм, відлетіли в ту сторону, де сховала ся їх жертва.”

Такі пташачі суди: покракають над провинившим ся, а деколи то й побють його.

І так ми пізнали, що й у звірят є громади.

Ті громади бувають тимчасові і постійні. Одні породи звірят живуть громадною на якийсь час, другі все своє життя.

Тимчасові громади закладають ся для виведеня і вихованя молодих, для перелету і мандрівки з одного місця на друге, для якоїсь спільної роботи, для оборони від ворогів і для нападу на добичу.

В кожній громадї є свої питомі порядки, котрим обовязані підчинятися всі її члени.

В дійсних громадах звірят є проводирі, вартівники, звідуни. Проводир обовязаний дбати за добро своїх товаришів, а товариші зі своєї сторони повинні безумовно піддаватися волї проводира. Проводир нераз обороняє своїх товаришів, а піддані зі своєї сторони обороняють проводира в хвилию грозячої йому небезпеки.

Громада у звірят опирає ся на взаємній згодї і приятни громадян. Сильні помагають слабим, старші опікують ся молодшими.

Чим розумнійші звірята, тим краще розуміють вони користь то-

вариського життя і тим тісніша у них заведена громада. Тому доброю громадою звірят треба уважати громаду у малп.

Чим довше звірята живуть разом, одно з другим, в громаді, тим сильніше вони привикають до себе і привязують ся одно до другого. В таких случаях звірятам не лише вигідно жити разом, але й приємно: їх звязує не лише одна потреба, але й приязнь.

Товариство служить звірятам за школу, в котрій вони вчуть ся одно від другого розуму, а також привикають шанувати, цінити і любити товаришів. Така привичка доводить до того, що вони часами поступають зовсім після засади:

Всі за одного, один за всіх.

ЗАБОРОНА УКРАЇНСЬКОГО СЛОВА В РОСІЇ

Реферат петербурської академії наук в справі знесення заборони українського слова. З побідою революції в Росії дістали тамешні Українці волю уживати своєї рідної мови не лише в книжках і газетах, але й в школі, однак українська мова мусить ще перейти важку боротьбу з застарілими поглядами на її вартість. Її багато родовитих Українців, що як галицькі кацапи дивлять ся згідливо на свою рідну мову, бо вона через довті переслідування не змогла розвинути ся і дорівняти московській. Реферат петербурської академії наук збиває всі злобні вакиди проти української мови і тому є неоцінений для кожного Українця.

ЦІНА 25 ЦЕНТІВ.

ПРО СТАРІ ЧАСИ НА УКРАЇНІ

Михайло Грушевський

Знаменита і привступно написана коротка історія України. Написав її найлучший український історик, мученик за українську справу, бувший професор львівського університету, Михайло Грушевський. В книжочці є 28 образків і мапка України. 144 сторін друку.

ЦІНА 40 ЦЕНТІВ.

Замовлення і гроші шліть на адресу:

NARODNA WOLA,
524 Olive St., Scranton, Pa.

ДРУКАРНЯ НАРОДНОЇ ВОЛІ

виконує всякі друкарські роботи, як: тикети, програми на представлення, базї і концерти, наголовки до листів, коверти, формуляри, карти для бизнесменів і візитові, книжочки колекторські для товариств і братств, статuti і брошуруку і т. д. Урядники відділів Укр. Роб. Союзу повинні звертати ся за всякими друками до друкарні "Народної Волі".

NARODNA WOLA

524 Olive St., Scranton, Pa.

Просвітна Комісія У.Р.Союзу
видала нову книжку, яку
написав ЕМІЛЬ ЗОЛЯ

ДВА МУЖИ—ОДНА ЖІНКА
(Жан Дамур)

Переклав Омелян Ревюк.

Ціна 20 центів

Замовлення шліть на адресу:

NARODNA WOLA

**524 OLIVE STREET,
SCRANTON, PA.**